

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

روانشناسی تربیتی

تألیف: اصغری راد

برای دوره‌های مدیریت آموزشی
برای دوره‌های تربیت دبیر در مقطع کارشناسی
دانشگاه ارومیه
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه فرهنگیان

هزار و سیصد و نود و شش

فهرست

فصل اول: «کلیات» ۱۱

۱۲	مقدمه
۱۳	تقسیم بندی پژوهش های علمی از نظر هدف
۱۴	اهم موارد جنبه های کاربردی روانشناسی
۱۶	ویژگی های روانشناسی تربیتی
۱۷	تعریف روانشناسی تربیتی
۱۸	تعریف روانشناسی تربیتی

فصل دوم: رشد ۲۱

۲۲	تعریف رشد
۲۳	هدف رشد
۲۴	روش های مطالعه ی رشد
۲۴	۱. روش آزمایشی: "Experemend Method"
۲۶	۲. روش همبستگی "The Correlational Method"
۲۹	۳. روش مشاهدات طبیعی
۳۰	مطالعه ی طولی و مطالعه ی عرضی در رشد
۳۳	ارزیابی و مقایسه ی دو نوع مطالعه ی طولی و عرضی

فصل سوم: اصول رشد ۳۵

۱. رشد محصول مشترک طبیعت و تربیت می باشد ۳۶
- محیط خانواده، محیط مدرسه، محیط همسالان، محیط اجتماعی ۳۷
۲. رشد دارای الگوها و طرح‌های قابل پیش‌بینی است ۳۹
۳. تفاوت‌های فردی در رشد ۴۱
- نکات کاربردی در رابطه با تفاوت‌های فردی ۴۲
۴. رشد دارای ابعاد مختلف و پیچیده است ۴۴
۵. رشد دارای مراحل مشخص و معینی است ۴۵
۶. سرعت رشد همیشه آرام و یکنواخت نیست ۴۹
۷. رشد در سال‌ها و مراحل اولیه مهم‌تر از رشد در سال‌ها و مراحل بعد می‌باشد ۵۰
- نقش عوامل محیطی و تربیتی در دوران اولیه‌ی کودکی ۵۱

فصل چهارم: اصول رشد از دیدگاه اسلام ۵۳

۱. رشد انسان می‌بایست بر مبنای فطرت صورت گیرد ۵۴
۲. عوامل ارثی (قبل از تولد) ۵۴
۳. تاثیرات و وظایف خانواده (پدر و مادر) در رشد و تربیت ۵۴
۴. در رشد توجه به تفاوت‌های فردی در بین انسان‌ها یک اصل ضروری است ۵۵
۵. اهمیت به عامل تشویق و پرهیز از تنبیه ۵۶
- مراحل رشد از دیدگاه اسلام ۵۷
۱. دوره‌ی قبل از تولد ۵۷
۲. دوره‌ی بعد از تولد ۵۸
- تئوری کُلبِرگ (کُهلبرگ) در رشد اخلاقی ۶۰

۱. سطح اخلاقی پیش قراردادی Preconventional Morality Level ۶۲
۲. سطح اخلاق قراردادی Conventional Morality level ۶۳
۳. سطح اخلاق مافوق قراردادی Post conventional morality level ۶۴

فصل پنجم: تئوری پیاژه در رشد شناختی ۶۶

- تئوری تکامل ذهنی پیاژه و رابطه‌ی آن با رفتار ورودی (آمادگی) ۶۷
- تئوری تکامل ذهنی پیاژه ۶۷
- مراحل رشد ذهنی ۷۳
۱. مرحله‌ی حسی - حرکتی "Sensorimotor" ۷۳
۲. مرحله‌ی پیش از تفکر عملی "Preoperationed" ۷۴
۳. مرحله‌ی تفکر عملی "Concrete operation" ۷۵
۴. مرحله‌ی تفکر صوری "Formad operation" ۷۶
- استفاده از تئوری تکامل ذهنی پیاژه در تدریس ۷۷
- کاربرد تئوری پیاژه در آموزش و پرورش ۷۹

فصل ششم: تعلیم و تربیت و فرد ۸۱

- رشد بچه و برنامه‌ی تربیتی ۸۲
- حقایقی درباره‌ی رشد ۸۴
- جنبه‌های مختلف رشد ۸۷
- احتیاجات اساسی بچه‌ها ۹۶
۱. احتیاجات بدنی ۹۷

۹۷	۲. احتیاجات روانی
۱۰۱	احتیاجات فرد در دوره‌ی بچگی (از شش تا دوازده سالگی)
۱۰۵	احتیاجات اساسی جوانان در دوره‌ی بلوغ
۱۰۸	اختلافات فردی و برنامه‌های تربیتی
۱۱۴	آنچه مدرسه در این باره باید انجام دهد

فصل هفتم: هدف‌های آموزش و پرورش از دیدگاه برونر

۱۱۹	نظریه‌ی آموزشی از دیدگاه برونر
۱۲۰	ایجاد تجربه‌های مطلوب
۱۲۱	ساختار معلومات برای ادراک بهتر
۱۲۲	توالی مطالب در آموزش مواد
۱۲۳	پاداش و تنبیه

فصل هشتم: تئوری‌های یادگیری و تئوری‌های تدریس

۱۲۶	آیا به تئوری‌های تدریس نیازی هست؟
۱۲۶	تعریف یادگیری
۱۳۰	تعریف تدریس

فصل نهم: مدل عمومی تدریس

۱۳۶	۱. هدف‌های تدریس (Instructional objectives)
-----	---

۲. رفتار ورودی و ارزشیابی آغازین (Entering Behavior and pre-Assessment) ۱۳۶
۳. شیوه‌های تدریس (Instructional procedures) ۱۳۶
۴. ارزشیابی (Evaluation) ۱۳۶

فصل دهم: تئوری «پیوندی» ترندایک ۱۳۸

- شرطی کلاسیک و شرطی ابزار ۱۴۰

فصل یازدهم: تئوری شرطی فعال اسکینر ۱۴۴

فصل دوازدهم: اصول تئوری اسکینر و کاربرد آن در آموزش و پرورش ۱۵۲

- روش‌های افزایش رفتارهای موجود ۱۵۳
- تقویت مثبت Positive Reinforcement ۱۵۳
- تقویت کننده‌های نخستین ۱۵۵
- تقویت کننده‌های شرطی Conditioned Reinforcers ۱۵۷
- تقویت کننده‌های تعمیم یافته Generalized Reinforcers ۱۵۸
- تقویت کننده‌های نشانه‌ای (Token) ۱۵۸
- تقویت از طریق اصل پریماک ۱۵۹
- تعمیم و تمیز ۱۶۱
- تقویت منفی Negative Reinforcement ۱۶۳

فصل سیزدهم: شخصیت و تربیت ۱۶۶

۱۶۷	سرشت: درون گرا برون گرا
۱۶۷	مزاج
۱۶۸	منش
۱۶۸	شخصیت
۱۶۸	نفوذ مادر
۱۷۰	نفوذ پدر
۱۷۱	رشد وجدان
۱۷۳	اثر افراد گروه
۱۷۴	معلم و گروه
۱۷۵	معلم و نوجوان
۱۷۶	منابع فارسی
۱۷۷	منابع انگلیسی

فصل اول:

«کلیات»

تقسیم بندی پژوهش های علمی از نظر هدف

به طور کلی پژوهش های علمی از جهت این که با چه هدفی شروع شده اند به دودسته تقسیم می شوند:

الف) علوم بنیادی Basic Science: پژوهش هایی هستند که در درجه ی اول تأمین کننده ی نیازها و کنجکاوی های افراد تحقیق کننده می باشند. بدین معنا که انسان ذاتاً جستجوگر و کنجکاو است و مایل است از کم و کیف امور به دور از این که برای او نافع باشد یا نه اطلاع حاصل نماید. دانشمند علوم بنیادی سعی در کشف روابط میان پدیده ها می کند و هدف عمده ای که از تلاش های علمی خود دارد این است که بتواند از نتایج کار خود به یک تئوری یا نظریه ای از وضع موجود پدیده ها برسند. البته باید توجه داشت که نتایج علم بنیادی یقیناً در خدمت علم کاربردی قرار خواهد گرفت.

ب) علوم کاربردی Applied Science: در این گونه تحقیق محقق تلاش می کند تا پاسخ های منطقی و اصولی نسبت به مسائل ضروری و اساسی برای جامعه ی بشر پیدا کند، لذا همواره به دنبال نتایج مفید است، پژوهشگر علم کاربردی به دنبال یافتن راه حل برای سؤالات است که پاسخ به آن ها می تواند مشکلی را از بشر حل نماید. بدین ترتیب عمده اختراعات و ابداعات همه ناشی از نتایج علم کاربردی است. همین طور شیوه ها و روش های عملی که برای اداره ی کلاس و تربیت دانش آموزان ارائه می شود و همگی حاصل علم کاربردی است؛ به طور کلی روش تحقیق در یک علم کاربردی با یک علم نظری متفاوت است.

اکنون با توجه به مقدمه ی بالا روشن می شود که روانشناسی تربیتی در بین سایر رشته های روانشناسی یک علم کاربردی است که مجموعه ی اصول و قوانین و شیوه های روانشناسی را در زمینه های گوناگون جهت تغییر رفتار نامطلوب و ایجاد رفتار مطلوب به کار می برد. امروز با پیشرفت دانش روانشناسی و نیز نیازهای اجتماعی و فرهنگی، روانشناسی کاربردی به ارائه ی شیوه های عملی جهت افزایش کیفیت تعلیم و تربیت می پردازد.

اهم موارد جنبه‌های کاربردی روانشناسی

امروزه اهم مواردی که روانشناسی به صورت های مختلف جنبه‌ی کاربردی پیدا کرده به شرح زیر است:

۱. روانشناسی کلینیکی یا بالینی: که اصول و یافته‌های روانشناسی را جهت تغییر رفتار بیماران روانی به کار می‌برد و علاوه بر این در جهت تشخیص علل اختلالات روانی نیز کمک‌های مؤثری می‌نماید.
۲. روانشناسی صنعتی: که شاخه‌ی دیگری از روانشناسی کاربردی است که به تنظیم روابط میان عناصر فعال در کارخانجات به منظور بهره‌وری بیشتر و نیز رفع مشکلات ناشی از محیط کار که برای کارگران و غیره پیش می‌آید به کار گرفته می‌شود.
۳. روانشناسی مدیریت: که وظیفه‌ی اصلی آن عبارت است از ارائه‌ی روش‌ها و اصولی که به تنظیم روابط اداری کمک می‌نماید.
۴. روانشناسی آموزشگاهی: که عبارتست از به کارگیری قوانین و اصول روانشناسی در جهت اداره‌ی هر چه درست تر مدارس
۵. مشاوره و راهنمایی تحصیلی: که در این شاخه از روانشناسی کاربردی مربی یا مشاور با استفاده از اصول روانشناسی و غیره به هدایت و راهنمایی دانش‌آموزان می‌پردازد و آن‌ها را متناسب با استعدادهای خود در جهت مناسب هدایت می‌کند.
۶. روانشناسی تربیتی: همان طور که از عنوان آن برمی‌آید به بررسی کاربرد اصول و قوانین روانشناسی در تعلیم و تربیت می‌پردازد. وسعی دارد که با ارائه‌ی تکنیک‌هایی خاص به اصلاح رفتار افراد بپردازد.

موضوع روانشناسی تربیتی

با توجه به تعریف روانشناسی تربیتی می‌توان موضوع آن را به شرح زیر بیان کرد:

۱. رشد یا "Development" توجه به ویژگی‌های رشد انسان از اهم موضوعات روانشناسی تربیتی می‌باشد. در این بخش روانشناسی تربیتی به دنبال موضوعات مختلفی از قبیل اصول رشد، تأثیر وراثت، تحول رغبت، چگونگی پیدایش تفاوت‌های فردی و مراحل مختلف رشد؛ که به‌طور کلی بر تربیت فرد تأثیر دارد، می‌باشد. روانشناسی تربیتی در این راستا تلاش دارد که فرایند رشد را در طی زمان دنبال نموده و بر اساس آن روش‌ها و اصول خود را جهت ایجاد تغییرات مطلوب ارائه نماید.

۲. یادگیری "Learning" از وظایف اساسی دیگر روانشناسی تربیتی ارائه‌ی شیوه‌ی درست یادگیری دانش آموز به معلم و مربی است به همین جهت است که روانشناسان بر این اعتقادند که آموزش تدریس باید با روانشناسی مطابقت داشته باشد. لکن باید توجه داشت که تنها یک روش آموزش و یادگیری وجود ندارد که با اصول روانشناسی هماهنگ باشد. بلکه با توجه به شرایط سنی و محیطی متفاوت و با استفاده از یافته‌های گوناگون روانشناسی از اصول و شیوه‌های متفاوتی در آموزش و یادگیری می‌توان استفاده نمود. در این جنبه روانشناسی تربیتی سعی در تبیین پدیده‌هایی همچون ماهیت یادگیری، عوامل مؤثر یادگیری، چگونگی تحریک یادگیرنده، یادگیری مهارت‌ها، حل مسئله، راهنمایی، کنترل و غیره دارد.

۳. شکل گیری شخصیت: شخصیت و کلیت دانش آموز چیزی نیست که بتوان با روش‌های خشک و غیر قابل انعطاف آزمایشگاهی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. لذا روانشناسان تربیتی به منظور درک صحیح فرایند تکامل شخصیت فرد و نیز ایجاد زمینه‌های مناسب تر در جهت تشکیل شخصیت سالم افراد به روش‌های دیگری روی آورده و سعی کرده‌اند با استفاده از روش‌های دیگر روانشناسی به بررسی فرایندهای تربیتی بپردازند.

ویژگی‌های روانشناسی تربیتی

برای تحقق اهداف روانشناسی تربیتی لازم است فردی که می‌خواهد در این زمینه به تحقیق و فعالیت بپردازد ویژگی‌های خاصی را دارا باشد. در صورت وجود چنین صفاتی است که اصول و یافته‌های روانشناسی می‌تواند به صورت عملی در امر تعلیم و تربیت به خدمت گرفته شود. اهم این صفات عبارت‌اند از:

۱. آشنایی با دانش روانشناسی: روانشناسی پرورشی باید با دانش روانشناسی تا حد امکان آشنا باشد؛ زیرا در سایه ی آشنایی کافی با اصول و قوانین و یافته‌های روانشناسی است که می‌توان آن‌ها را در آموزش و پرورش به کار گرفت. آشنائی با مسائلی همچون رشد شخصیت، یادگیری، اندازه‌گیری و غیره از اهم این موارد است.
۲. آشنایی با نظام تعلیم و تربیت: فردی که به کار تربیت دانش‌آموزان مشغول است لزوماً باید اطلاع کافی از نظام آموزش و پرورش که در چهارچوب آن فعالیت می‌کند داشته باشد و به نقاط ضعف و قوت آن آگاه باشد. بعلاوه با شناخت و آشنائی با سایر نظام‌های آموزش و پرورش می‌توان دید وسیع‌تری را در مرییان و معلمان به وجود آورد.
۳. روانشناس تربیتی باید بتواند موضوعات تربیت خود را که عموماً دانش‌آموزان هستند دقیقاً بشناسد. شناخت احساسات، عواطف و تمایلات دیگران او را قادر به برقراری رابطه صمیمانه تر و سالم‌تری خواهد کرد. علاوه بر این شناخت تفاوت‌های فردی، علل شناخت موفقیت‌ها و ناکامی‌ها می‌تواند او را به موقع به کمک دانش‌آموزان رسانده و موجبات رفع مشکلات آنان را در آغاز کار را فراهم آورد.
۴. روانشناسی تربیتی باید نسبت به رفتار خود دقیقاً آگاه باشد، از احساسات و تمایلات خود کاملاً آگاه باشد. به عبارت دیگر برای رفتارهای خود توجیه منطقی داشته باشد تا بتواند به عنوان عنصری قابل پذیرش از سوی دانش‌آموزان مطرح گردد.